

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

На XVII редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 26.02.2015. године, изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Вере Бацковић, магистра социологије, под насловом *Центрификација као социо-просторни феномен савременог града: социолошка анализа концепта*. Након читања и анализе предате дисертације, подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Вера Бацковић је рођена 1978. године у Београду, где је завршила основну школу и гимназију. Основне студије (2004) и магистарске студије (2009) социологије завршила је на Одељењу за социологију на Филозофском факултету у Београду. Магистарски рад на тему *Социо-просторни развој Новог Београда након 1989. године* одбранила је 2009. године.

У периоду од 2005. до 2007. године Вера Бацковић је радила као сакретар Института за социолошка истраживања Филозофског факултета. Као стипендисткиња Министарства за науку и животну средину Републике Србије била је ангажована на пројекту *Трансформацијске стратегије друштвених група у Србији*, ИСИФФ. Од 2007. године ради као сарадница у настави на Одељењу за социологију Филозофског факултета. Као асистенткиња на Одељењу за социологију ради од 2009. године на предметима: Социологија насеља-социологија града, Социологија насеља-социологија села, Архитектура и урбанизам тоталитарних режима XX века и Социолошки практикум.

Као истраживач учествовала је у реализацији следећих пројеката: *Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери*, ИСИФФ, 2011-2015; *Integrated and United? A Quest for Citizenship in an Ever Closer Europe*, 6th Framework Programme, 2007-2009; *Друштвени актери и друштвене промене у Србији 1990-2010*. године, ИСИФФ, 2008-2010; *Истраживање публице Етнолошког филма*, Етнографски музеј у Београду и ФФ, 2010-2011; *Професионално активирање стручњака у Србији: млади социолози и тржиште рада*, Филозофски факултет, Београд и Фонд за отворено друштво, 2006-2007; *Differentiated Neighbourhoods*, Центар за визуелну културу Музеја савремене уметности, 2006-2009.

Вера Бацковић је објавила већи број радова који се баве различитим темама из области урбане социологије и социологије архитектуре, међу којима је монографија *Социопросторни развој Новог Београда* (2010), пет научних радова у часописима (од тога три ранга М24), четири рецензирана прилога у монографијама

од националног значаја и један у монографији од међународног значаја, и осам саопштења штампаних у целини са конференција од националног значаја.

Писмени предлог и образложење докторске дисертације под насловом „Центрификација као социопросторни феномен савременог града: социолошка анализа концепта“ одобрени су 27. 09. 2012, на XXI редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду, након добијања сагласности Универзитета.

Завршена дисертација има 229 страна са прилозима и литературом, односно 190 страница основног текста. Дисертација се састоји од седам поглавља, укључујући уводно и закључно, а остала поглавља су подељена на више потпоглавља, што даје потребну садржинску разумењеност имајући у виду сложеност одабране теме. У раду је коришћена обимна библиографска грађа која броји 271 јединицу литературе, од чега 171 на енглеском језику.

2. Предмет и циљеви дисертације

Предмет докторске дисертације је анализа концепата који припадају општој и урбаној социологији, као и сродним друштвеним наукама, а који се користе у разумевању или објашњењу феномена центрификације. Један од основних циљева рада је да покаже неадекватност аналитичког раздвајања структурног и актерског приступа, те да укаже на неопходност посматрања процеса центрификације на више аналитичких нивоа (макро-мезо-микро), како би се макропроцеси адекватно контекстуализовали, сагледале варијације феномена и у структурној и у актерској димензији, те јасније уочиле шире друштвене последице процеса центрификације савременог града.

Оригиналност ове дисертације је у систематизацији и критичкој процени социолошких и концепата сродних друштвених наука за разумевање процеса центрификације као комплексног социопросторног феномена. Поред тога, будући да је реч о релативно скорашњем феномену у светским размерама, он је у домену наше урбане социологије још недовољно обрађен, што дисертацији даје додатну оригиналност.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Основна хипотеза рада изведена је полазећи од сложености процеса центрификације савремених градова, кроз који се прожима неколико кључних димензија урбане трансформације: реструктурирање (урбане) економије, услед промена на глобалном и националном нивоу; нови модел управљања и планирања у градовима (предузетнички и постмодерни); те промене образаца социјалне стратификације, са све већим нагласком на испољавању специфичних животних стилова. Основна хипотеза се, стога, заснива на тврдњи да адекватно објашњење процеса центрификације захтева комбинацију структурног и актерског приступа, те

да социолошки концепти који обједињују наведене приступе дају велики допринос разумевању овог процеса. Имајући у виду да је критика неомарксистичког приступа условила пораст нагласка на питања животног стила, из основне хипотезе су изведене и следеће три хипотезе: 1. Да је фокусирање на питање животног стила недовољно за целовито објашњење овог феномена; 2. Да приступи који се заснивају на комбиновању теорија капитала дају значајан допринос разумевању процеса центрификације; 3. Да је анализа центрификације непотпуна без анализе ширих социјалних последица на нивоу суседства односно града.

Друга основна хипотеза рада полази од тврдње да комбиновање структурног и актерског приступа треба примењивати контекстуално да би се сагледала различита испољавања процеса центрификације, како у просторној тако и у временској димензији. Будући да је за процес центрификације од кључног значаја тржишна реевалација урбаних ресурса и реструктурирање урбаних актера, за истраживање феномена центрификације у постсоцијалистичком контексту развоја Београда у раду је изведена посебна хипотеза да у Београду није присутан феномен центрификације јер за његово профилисање постоје и структурна (неконституисање постмодерног града, неукљученост у глобалну економију и неразвијеност сервисне економије), и актерска ограничења (слаба сервисна и креативна класа, недиверзификовани животни стилови, доминација традиционалних вредности).

Спроведена концептуална и контекстуална анализа темељно илуструју потврду наведених хипотеза.

4. Кратак опис садржаја дисертације

У складу са дефинисаним предметом односно циљевима дисертације, садржај рада је изложен на следећи начин. Најпре се у поглављу *насловљеном Центрификација као просторна рефлексија кључних социоекономских процеса у савременом граду* анализирају релевантне друштвене промене на свим нивома (макро-мезо-микро) које условљавају процес центрификације и кроз њега се рефлектују. У завршном делу овог поглавља, на основу изведене анализе дато је појмовно разграничења феномена центрификације од процеса урбане обнове и урбане ревитализације.

У наредном поглављу: *Доминантни приступи у објашњавању процеса центрификације*, анализирају се релевантни приступи проучавању центрификације у оквиру друштвених наука, који се разврставају на структурни (под доминацијом неомарксистичког), актерски (са значајним утицајем неовеберијанске традиције) и постмодерни, у оквиру којег се доста еклектички комбинују претходно наведени приступи. У овом поглављу су оцртани основни оквири анализе, док су конкретни концепти детаљније анализирани и валоризовани у наредним поглављима.

Поглавље названо *Матрице социолошких концепата значајних за разумевање феномена центрификације* је не само најобимније већ и најзначајније, јер испитује адекватност примене и допринос који различити социолошки концепти имају (или могу имати) за разумевање две кључне димензије феномена центрификације: трансформације урбаног простора и понашања актера центрификације. Прва целина бави се концептима који су погодни за комбиновање

структурног и актерског приступа, као што су Лефеврово схватање производње простора, Харвијево разумевање симболичке димензије комодификације простора, те Бурдијеов концепт хабитуса. Друга целина проблематизује класно/слојну позицију центрифikatorа и повезаност феномена центрифikatorа са класним конституисањем, те анализира животни стил центрифikatorа, указујући на значај различитих социолошких концепата социјалне стратификације (марксистички, веберијански, вебленовски, рајтовски, бурдијеовски, итд.). Наредна целина, која се бави доприносом концепта различитих капитала (културни, социјални и симболички), доминантно се ослања на бурдијеовску перспективу. Последња целина овог поглавља фокусирана је на рефлексију претходно анализираних структурних (макро) и актерских (микро) чинилаца на (мезо) ниво суседства односно града. У фокусу анализе је концепт урбанитета који омогућава проблематизацију ефеката процеса центрифikatorа са становишта социјалне одрживости, кохезивности односно фрагментације градског простора.

У поглављу *Диверзификација феномена центрифikatorа* анализа се помера на контекстуалну раван и кроз анализу конкретних примера градова развијених земаља показује да се варијетети у просторним и временским аспектима, односно актерима процеса центрифikatorа не могу разумети без комбинације структурног и актерског приступа. У овом одељку анализа типова центрифikatorа, пре свега пионирске, комерцијане и посредоване, који се помињу и у ранијим поглављима, добија конкретнији израз.

Анализа феномена центрифikatorа у постсоцијалистичком контексту издвојена је у посебно поглавље насловљено: *Постоји ли центрифikatorа у постсоцијалистичким градовима?* Ослањањем на претходне налазе, анализом истраживања процеса центрифikatorа у постсоцијалистичким градовима Европе, указује се на специфичност развојног и структурног контекста који, с једне стране, постсоцијалистичке градове чини потенцијално атрактивним за инвестиције у просторе који се сматрају „меким“ са становишта центрифikatorа процеса (укључивање у глобалне токове и подразвијеност централних градских локација), а с друге стране, отежава развој овог процеса како услед структурних (периферијски положај у глобалној економији) тако и актерских ограничења (уски сегменти сервисне класе, ефекти власничке трансформације, већи степен социјалне хетерогености суседства, недовољна платежна способност потенцијалних актера центрифikatorа, итд.). Анализом се препознају карактеристике социјалистичког и постсоцијалистичког развоја који значајно утичу на специфично манифестовање феномена центрифikatorа: непразњење центра од стране средње класе али и квалитативна подурбанизованост централних градских локација током социјализма, велики значај страних актера као генератора профитабилне центрифikatorа и на страни понуде и на страни тражње, пре свега због тржишне реevaluације просторних ресурса, одсуство стратегија потенцијалних пионирских центрифikatorа, недовољно јак јавни сектор да би постао значајнији актер посредоване центрифikatorа. То значи да центрифikatorа и њени негативни ефекти још нису значајније обележили развој постсоцијалистичких градова, али да се, када се за то стекну услови, она испољава доминантно као профитабилна стратегија приватног капитала, чије су шире социјалне последице најнегативније. У последњем одељку овог поглавља на основу расположивих података за Београд

(статистичких података, као и података који се односе на истраживања процеса који су релевантни, односно повезани са феноменом центрификације и сл.), те специфичности социјалистичког искуства као и процеса постсоцијалистичке трансформације друштва у Србији, ауторка закључује да се у Београду још не може говорити о феномену центрификације у стриктном смислу.

Закључно поглавље синтетички налазе истраживања следећи постављене циљеве и хипотезе рада. Бацковић истиче да комплексност феномена центрификације не само да је погодно за, већ и захтева, комбиновање различитих социолошких приступа и концепата, те да се и у том смислу може сматрати манифестацијом постмодерног града, концепта који и настаје напуштањем теоријске доктринарности. С друге стране, иако се постмодерни приступ најчешће везује за анализу животних стилова, истакнуто је да се свођење процеса центрификације само на другачији животни стил показало недовољним јер запоставља друштвено-економске промене које су условиле плурализацију животних стилова, као и превредновање урбаних ресурса кроз које се они исказују. У сумирању доприноса социолошких приступа посебно је релевантно истицање Лефеврових идеја, за које се констатује да нису довољно коришћене у анализи центрификације, а могле би допринети изнијансираном сагледавању свакодневних искустава (однос замишљеног, опаженог и живљеног простора) различитих актера (становника, запослених и посетилаца) центрификованих простора, те разумевању права на град оних који су искључени из ових простора. Харвијев приступ, такође, омогућава повезивање структурне и актерске перспективе у оквирима неомарксистичког приступа, док се са правом указује да је Бурдијеова теорија остварила највећи утицај на анализу понашања центрифikatorа, но, будући да је реч о аутору који се није бавио центрификацијом као социо-просторним феноменом, примена његовог концепта одвија се уз извесне модификације. Међу ауторима који су највише допринели афирмацији Бурдијеовог али и креативној употреби других социолошких концепата су Леј и Бриц, на основу чијих радова се указује на могућности анализе процеса центрификације као специфичног хабитуса који не искључује избор актера, те као естетске диспозиције актера (пионирске центрификације) која је повезана са ширим процесима естетизације урбаног простора (суседства), итд.. Иако Бацковић констатује да је питање односа процеса центрификације и класног конституисања његових актера недовољно теоријски анализирано, и да се за актере центрификације обично наводи да су припадници (више) средње класе – сервисне и/или креативне, приметне су различите интерпетације њиховог стратификацијског положаја у зависности од теоријске традиције. Заправо, у овом аспекту проучавања центрификације теоријске разлике се још најјасније уочавају. Тако се у неомарксистичкој традицији, актери центрификације везују за функције глобалног капитала и најамног рада, а центрификација посматра као манифестација објективног антагонизма (присутног на радном месту) између нове средње класе и радничке класе кроз доминацију на нивоу суседства. У традицији неовеберијанског приступа препознају се ситуације у којима између становника радничке класе и центрифikatorа из средње класе нема класног сукоба, јер припадају истој стамбеној класи (власника станова). У бурдијеовском смислу дистинкције укуса у односу на остале припаднике средње класе, актери центрификације посматрају се као „фракција (средње) класе“, а

чињеница да је овај приступ веома популаран говори у прилог напора истраживача да помире структурну и актерску димензију. Повезивање процеса центрификације са концептом урбанитета града, такође, отвара могућности комбиновања различитих приступа и нивоа анализе, а Бацковић наново указује на потенцијал Лефеврових идеја, али и Зимелових размишљања о специфичностима друштвеног повезивања у урбаној средини. Наиме, иако актери центрификације вреднују различитост, процес центрификације генерише повећање социјалне дистанце, и то у форми приватизације и фрагментације простора, што нарушава јавност центрификацијских пројеката и чини центрификаторе суштински незаинтересованим за јавна питања – јавну потрошњу и јавне просторе. Тако се, истиче Бацковић, феномен центрификације показује парадоксалним јер се, с једне стране повезује се са визијом града у коме се негује културна, етничка и расна различитост, а с друге стране, са урушавањем урбанитета.

Примењивост одређених концепата је контекстуално условљена, што се добро уочава поређењем градова различитог нивоа и модела институционалног развоја. У том смислу, Бацковић закључује да се анализа процеса центрификације у постсоцијалистичким градовима претежно ослања на структуралистичку перспективу (структура економије, развијеност постиндустријског града, увођење тржишних критеријума у вредновање урбаних ресурса, предузетничка урбана политика) у тежњи да се дефинишу макро предуслови испољавања овог процеса, док неразвијеност феномена ограничава примену концепата који се баве његовом актерском страном. Истраживања центрификације у Београду нема, а Бацковић показује да развој процеса центрификације успоравају и структурна ограничења (неконституисање постиндустријског, постмодерног града, неукљученост у глобалну економију односно неразвијеност сервисне економије), и низак делатни капацитет потенцијалних актера (слаба сервисна и креативна класа, недиверзификовани животни стилови и доминација традиционалних вредности). На крају, ауторка закључује да је примена социолошког приступа дала значајан допринос разумевању процеса центрификације на различитим нивоима: макро-мезо-микро, као и да је проучавање процеса центрификације од стране социолога подстакло приближавање различитих теоријских концепата, што се показало као незаобилазно за разумевање овог феномена.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Остварени резултати истраживања засновани су на темељној концептуалној и контекстуалној анализи посматраног феномена кроз релевантне библиографске изворе, а примењени начин излагања омогућио је аналитичко рашчлањавање приступа феномену центрификације односно његових типова и ширих социјалних ефеката, које је неопходно за остваривање постављених циљева рада односно проверавање постављених хипотеза. У том смислу, докторска дисертација мр Вере Бацковић представља узоран научни рад који на основу постигнутих резултата нуди компетентно читање центрификације као интердисциплинарног феномена, олакшава комуникацију социолошких и других дискурса, подстиче социолошку

имагинацију, те уводи ред у прецизније одређење процеса центрификације, пре свега у односу на блиске, али општије појмове урбане обнове и урбане ревитализације. Остварени резултати олакшавају разумевање неопходних и довољних услова за испољавање овог процеса у одређеним контекстима, односно његових варијација, укључујући и шире социо-просторне ефекте које генерише на нивоу града. У том смислу овај рад, увођењем реда на нивоу концептуалне анализе, олакшава употребљивост теоријског знања и у домену практичне политике.

6. Закључак

Дисертација је уређена у складу са одобреном пријавом и испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове постављене нормативним актима и академским обичајима Филозофског факултета и Универзитета у Београду. Кандидаткиња мр Вера Бацковић је потврдила своју квалификованост за научни рад, а својом дисертацијом понудила оригинално дело које ће дати вредан допринос научној мисли из области социологије, посебно социологије града.

У складу са анализом понуђеном у овом извештају, дајемо позитивну оцену и сматрамо да су се стекли сви услови да кандидаткиња мр Вера Бацковић приступи усменој одбрани своје докторске дисертације.

Стога, Комисија предлаже Наставно-научном већу да одобри јавну одбрану докторске дисертације под насловом *Центрификација као социо-просторни феномен савременог града: социолошка анализа концепта*, кандидаткиње мр Vere Бацковић.

У Београду, 28. 02. 2015.

Чланови Комисије:

др Сретен Вујовић, редовни професор
Универзитета у Београду, у пензији

др Ивана Спасић, редовна професорка,
Универзитет у Београду, Филозофски
факултет

др Мина Петровић, редовна професорка
(менторка), Универзитет у Београду,
Филозофски факултет